

Nood aan interculturalisering

Steden verkleuren sneller dan sociaal werk

DIRK GELDOP

'Het volgend decennium is interculturalisering misschien wel dé uitdaging voor het sociaal werk.'

Onze steden veranderen sneller dan onze manier van kijken, denken en handelen. Ze veranderen ook sneller dan ons sociaal werk, onze hulpverleners, onze methodieken en onze opleidingen. Onze westerse samenlevingen en vooral onze steden worden steeds gekleurder. Ze worden etnisch steeds diverser aan de boven- en de onderkant van de sociale ladder. Hoe groter de stad, hoe sterker en sneller dit proces. Voor sociaal werkers in grote steden kleurt de etnische diversiteit hun werk. Toch kunnen we ons de snelheid van de demografische veranderingen nog onvoldoende voorstellen. De gevolgen voor sociaal werk en opleidingen evenmin. Wat interculturalisering betreft, blijven we op achtervolgen aangewezen. Of zoals Bram Vermeulen zong: 'wedstrijd tegen de tijd, en de tijd staat voor...'

GEVOELIGE ETNISCHE DIMENSIE

Terwijl de armoede bij mensen van andere etnische afkomst groeit, bestaat er in kringen van sociaal werkers nog steeds een grote terughoudendheid om sociale problemen ook vanuit een etnisch-culturele dimensie te benaderen. Ten dele is dat begrijpelijk omdat de culturalisering van sociale ongelijkheid in etnische termen vaak misbruikt wordt om sociaal zwakkeren de schuld te geven voor hun achterstelling. De onaanvaardbaar hoge armoedecijfers bij mensen van andere etnische afkomst hebben te maken met dezelfde structurele mechanismen die al decennia armoede, ongelijkheid en uitsluiting produceren en reproduceren: ze moeten leven met een te beperkt of onzeker inkomen, al of niet met schulden. Ze hebben tijdelijke en slechte jobs of helemaal geen werk, wonen vaak in slechte huizen, in buurten met veel mensen in vergelijkbare situaties. De kinderen van laaggeschoolde ouders hebben het op school moeilijker dan kinderen uit een midden-klassengezin.

Toch spelen bovenop die vergelijkbare structurele achterstelling ook culturele factoren een rol. De taalachterstand is nog een aanvaarde verklaring. Maar ook religie, sociale druk uit meer traditionele familiestructuren, migratiedruk bij het eerste huwelijk, druk vanuit de gemeenschap of geheel andere verwachtingspatronen vanuit een migratie-

achtergrond ten aanzien van de Belgische samenleving spelen een rol in het tot stand komen of bestendigen van de ongelijkheid.

ER NAAST GRIJPEN

Sinds het Algemeen Verslag over de Armoede uit 1994 en de groei van de verenigingen waar mensen in armoede het woord nemen, weten we dat we kennis van de leefwereld van mensen in armoede nodig hebben om hulpverlening op maat te kunnen aanbieden: hulp die rekening houdt met de mogelijkheden en beperkingen van mensen. Vanuit die leefwereld kan men dan langzaam stappen vooruit zetten in een hulpverleningsrelatie of emancipatieproces. Alleen geldt dat moeizaam verworven inzicht nog amper of niet voor de leefwerelden van mensen van andere etnische afkomst. Sommigen weigeren de leefwereld te (her)kennen: ‘ze moeten zich maar integreren...’. Anderen ontkennen vanuit een ideologische progressiviteit het belang van de culturele dimensie: ‘je moet geen onderscheid maken naar herkomst, je moet de structurele problemen aanpakken...’. Wie toch vanuit de leefwereld aan de slag wil, botst al te vaak op zijn of haar beperkingen als hulpverlener. Hoeveel verschillende leefwerelden en etnisch-culturele verschillen kan je proberen te begrijpen? Laat staan dat je aangepaste trajecten en methodieken in je rugzak hebt om ze pasklaar te verwerken. Juist door de ontkenning van de culturele dimensie en een gebrek aan kennis ervan, slagen we er minder goed in om structurele problemen aan te pakken.

Ondertussen veranderen onze steden steeds sneller. Sociaal werkers in de eerste lijn kennen de veranderingen maar al te goed in steden als Brussel of Antwerpen. Tegelijk voelen ze zich vaak onvoldoende voorbereid op die diversiteit. De vraag is dan ook of onze opleidingsinstituten die diversiteit al écht begrijpen. Interculturalisering is misschien wel dé uitdaging voor het werkveld, de opleidingen en de vormen en sociaal-werk-onderzoek voor het

volgende decennium. Zeker voor de grotere steden is het een onmisbare voorwaarde om kwaliteitsvolle hulpverlening te (blijven) bieden. In deze bijdrage neem ik de Antwerpse situatie als case, waar één derde van de stadsbewoners en twee derde van de OCMW-cliënten wortels in migratie heeft. Antwerpen is daarbij heel wat minder divers dan Brussel, maar veel diverser dan middelgrote Vlaamse steden als Gent, of dan Mechelen of Oostende.

ANTWERPEN BONTGEKLEURD

Op basis van de officiële bevolkingsgegevens telde Antwerpen anno 2010 ruim 488.000 inwoners. Opmerkelijk is de sterke bevolkingstoename het voorbije decennium. Na de tweede wereldoorlog kende de stad een halve eeuw van suburbanisatie, waarbij vele jonge gezinnen de stad verlieten op zoek naar

een huisje met een tuintje in de steeds minder groene rand rond de stad. In 1999 werd het dieptepunt bereikt met nog amper 446.000 inwoners. Vanaf 2000 zette zich een kentering door. Geleidelijk werd de stad terug hip en bleven meer

jongeren en jonge gezinnen langer in de stad wonen. Toch vormde vooral migratie vanuit het buitenland één van de belangrijkste oorzaken van de hernieuwde Antwerpse bevolkingsgroei. Ook de regularisatie van 2000 zorgde voor de inschrijving van feitelijke bewoners in de steden. Ten slotte kent de vergrijzende stad een vergroeningsgolf, met meer geboorten en een geboorte-overschot, met een steeds groter aandeel van kinderen uit gezinnen met een migratie-achtergrond.

Zo gaat de bevolkingsgroei het afgelopen decennium samen met een sterke verkleuring van de stad. Officieel telde Antwerpen anno 2010 iets meer dan 16% inwoners met een andere nationaliteit. Maar de reële diversiteit groeide en groeit aanzienlijk sneller dan de officiële bevolkingscijfers ons kunnen laten zien. Daar zijn verschillende redenen voor. Het afgelopen decennium verwierven vele niet-Belgische stadsbewoners de Belgische natio-

Toch vormde vooral migratie vanuit het buitenland één van de belangrijkste oorzaken van de hernieuwde Antwerpse bevolkingsgroei.

naliteit. Tussen 2001 en 2008 werden zo ruim 30.000 'Antwerpse vreemdelingen' Belg. Ze verhuisden in de statistieken van de categorie 'vreemdeling' naar de categorie 'Belg'. Die nationaliteit geeft een aantal bijkomende sociale en politieke rechten, maar verandert op korte termijn meestal weinig aan de sociaal-economische positie. Ook de potentiële hulpvragen veranderen er niet wezenlijk door. Kinderen van nieuwe Belgen worden automatisch Belg. Ook wie geboren wordt in de derde generatie verwerft de Belgische nationaliteit. Wie wil kijken naar de reële diversiteit in het onderwijs, kan best niet meer op nationaliteitsgegevens terugvallen. Nationaliteit geeft geen betrouwbaar beeld meer van etnische afkomst (Beck, 2008; Geldof, 2009).

Zo tonen de bevolkingscijfers een toename van Nederlanders in Antwerpen, naar etniciteit gaat het in vele gevallen om mensen van Marokkaanse afkomst.

NATIONALITEIT VERBERGT ETNICITEIT

Traditiegetrouw maken de bevolkingscijfers ook een onderscheid tussen niet-Belgen van binnen de EU (of de EU-15) en buiten de EU. Daarmee had men vroeger een indicatie van etniciteit: de culturele achtergrond van pakweg Nederlanders, Fransen of Duitsers is een andere dan die van Marokkanen, Turken of Afghanen. Ook dit onderscheid biedt vandaag geen betrouwbaar beeld meer. De uitbreiding van de Europese Unie tot 27 lidstaten ging samen met een uitbreiding van het aantal migranten in het kader van het vrij verkeer van werknemers. Vooral uit de voormalige Oostbloklanden als Polen, Roemenië of Bulgarije is er opnieuw een belangrijke instroom van 'gastarbeiders', in de oude, letterlijke betekenis van het woord. In welke mate een deel van hen zich na verloop van tijd ook blijvend zal vestigen, is nog af te wachten.

Naturalisaties in andere EU-lidstaten maken dat bij vrij verkeer van werknemers binnen de EU, nationaliteit vaak niet langer een indicatie is voor etnische afkomst. Zo tonen de bevolkingscijfers een toename van Nederlanders in Antwerpen, naar etniciteit gaat het in vele gevallen om mensen van Marokkaanse etnische afkomst. Zij vestigen zich in

het kader van vrij verkeer van werknemers op basis van een arbeidscontract in ons land. De motivatie is vaak geplande huwelijksmigratie: Nederland stelt sinds enkele jaren inkomens- en taalvoorwaarden aan gezinshereniging. Om deze te ontwijken, is migratie naar België, in dit geval Antwerpen, voor heel wat Nederlandse Marokkanen de legale weg om een huwelijkspartner uit het land van herkomst te laten overkomen. Voor het lokaal sociaal beleid en het integratiebeleid is dit fenomeen bijzonder relevant. De positie van deze groep is immers vaak

precair. Zij verhuisden juist omwille van een te laag inkomen uit Nederland. De huwelijkspartner kent meestal de taal nog niet kent en heeft bijgevolg weinig kansen op de reguliere arbeidsmarkt. Velen onder hen verkeren dan ook in

een relatief preciaire financiële situatie, kloppen aan bij het OCMW of staan op de wachtlijst voor taal- en andere opleidingen.

DIVERSITEIT ZICHTBAAR MAKEN

Wil men zicht krijgen op de reële stad en haar diversiteit, dan verbergt de nationaliteit steeds vaker de realiteit. Etnische afkomst wordt een relevanter, maar daarom geen onproblematisch criterium. Hoe baken je af? Hoever ga je terug? Hoe kan je het als een empirische categorie gebruiken zonder mensen vast te pinnen binnen deze of gene groep? Ondanks deze bezwaren en debatten zien we echter dat inzicht in de etnische afkomst van de bevolking niet alleen relevante, maar steeds vaker onmisbare informatie biedt om een sociaal beleid op te baseren.

Sinds 2004 probeert Antwerpen tot een preciezer beeld te komen van haar diversiteit. Men vertrekt van het aantal inwoners van allochtone herkomst dat officieel ingeschreven is in Antwerpen (bevolkings-, vreemdelingen-, wacht- en andere registers). Herkomst wordt dan bepaald aan de hand van de huidige nationaliteit én de nationaliteit bij geboorte of intrede. Inwoners die vandaag de Belgische nationaliteit hebben, maar die met een vreem-

de nationaliteit geboren werden of ingetreden zijn, beschouwt men als allochtoon. Op basis van deze definitie maakt men een groter aandeel van de allochtonen binnen de stadsbevolking zichtbaar. Zo gemeten zien we ook een snelle toename van de etnische diversiteit de afgelopen zes jaar: van 24,5% van alle stadsbewoners in 2004 tot 30,8% begin 2010.

WITTE VLUCHT EN WITTE STERFTE

Ook dit cijfer blijft nog een onderschatting. Alle kinderen van wie de ouders Belg zijn geworden voor hun geboorte, vallen buiten deze cijfers. Een belangrijk deel van de derde generatie blijft zo buiten beeld. Daarnaast ontbreken alle inwoners die niet zijn ingeschreven in de bevolkings- of vreemdelingenregisters. Toch herbergt de stad heel wat mensen die niet ingeschreven zijn. Zo hebben zich in Antwerpen bij de regularisatiecampagne in de herfst van 2009 ruim 10.000 mensen aangemeld om officiële verblijfspapieren te bekommen. Pas na goedkeuring komen zij in de officiële cijfers. Ondertussen wonen zij al wel, vaak al sinds vele jaren, in de stad. Dat betekent dat anno 2010 al heel wat meer dan één op drie van de inwoners van de stad van andere etnische afkomst zijn. Daarmee is Antwerpen één van de koplopers in Vlaanderen. Steden als Brussel of Rotterdam staan al verder in deze demografische evolutie. In beide steden, waarvan de migratiepatronen en de integratie overigens sterk verschillen, is vandaag meer dan de helft van de inwoners geworteld in migratie. Dat zal binnen één tot hooguit twee decennia ook in Antwerpen het geval zijn.

Hierbij versterken verschillende processen elkaar. Aan de kant van de autochtone stadsbevolking zien we een blijvende selectieve stadsvlucht. Hoewel iets meer jonge gezinnen in de stad blijven, is er een blijvend negatief verhuissaldo, beter gekend als 'witte vlucht' uit de stad. Tegelijk zijn de oudste leeftijdscohorten in de stad, die de volgende jaren zul-

len overlijden, hoofdzakelijk autochtoon: de 'witte sterfte'. Tegenover de witte vlucht en de witte sterfte staan de effecten van verdere migratie: via gezinshereniging en huwelijksmigratie, via asielprocedures, maar ook via blijvende humanitaire en medische regularisaties en via de collectieve regularisatie van najaar 2009. Kijken we ten slotte naar de leeftijdsopbouw bij mensen van andere etnische afkomst, dan zien we ook veel vrouwen en mannen op vruchtbare leeftijd. Ook hun aantal zal de volgende jaren verder toenemen: de verkleuring in het onderwijs vandaag betekent de volgende twee decennia ook een verdere verkleuring bij de geboorten.

BEZORGD OVER ONDERSCHATTE MIGRATIE

Samengevat botsen we op een dubbele onderschatting: van de huidige, snel toegenomen etnische diversiteit in de grote steden zoals Antwerpen en Brussel en van de verdere demografische versnelling van deze toename de volgende decennia. Zelfs ondanks deze onderschatting maken steeds meer opiniemakers en politici zich zorgen over de groeiende etnische diversiteit. Het verzet tegen migratie is al lang geen monopolie meer van extreem-rechts. Een deel van het debat kristalliseert zich rond de omgang met de islam in westerse liberale democratieën.

Naast geloof staat kennis van de taal hoog op de agenda. De groeiende nadruk op kennis van het Nederlands is voor de ene een hefboom tot integratie en emancipatie, voor de andere een symbool in debatten rond identiteit en integratiebereidheid. De ellenlange wachtlijsten voor taallessen in Antwerpen – meer dan 5.700 mensen wachtend op voldoende aanbod in het najaar 2010 – blijven dan gemakshalve maar buiten het debat. In een eenzijdige culturalisering van het migratiedebat dreigt de structurele positie van mensen van andere etnische afkomst steeds meer in de verdrukking te komen.

Dat betekent dat anno 2010 al heel wat meer dan één op drie van de inwoners van de stad van andere etnische afkomst zijn.

TRANSNATIONALE ONGELIJKHEID

Ondertussen groeien in onze steden, en voor de sociale werkers in die stedelijke context, de sociale problemen. Niet de groeiende etnische diversiteit is het hoofdprobleem, wel de toenemende sociale ongelijkheid en de groeiende link tussen etniciteit en sociale achterstelling. De transnationaliteit van de stadsbewoners met wortels in migratie groeit: families leven deels hier, maar ook nog ginder, in meerdere werelden tegelijk. Ook de ongelijkheid wordt zo transnationaal: referentiepatronen verschillen, waarbij gezinnen keuzes maken op basis van verschillen tussen migratielanden. In onze grote(re) steden groeit stilaan een etnische onderklasse, waar onze huidige sociale beschermingsmechanismen (sociale zekerheid, OCMW), onze integratie- en socialisatiekanalen (onderwijs, inburgering, taallessen) of ons sociaal beleid (sociaal werk, stads- en wijkontwikkeling, ..) nog niet aan aangepast zijn.

De armoedecijfers zijn nochtans onaanvaardbaar hoog. Aan het begin van de 21ste eeuw had maar liefst 56% van de mensen met een Marokkaanse en 59% van de mensen met een Turkse achtergrond in België een inkomen onder de Europese armoedegrens (Van Robaeyns e.a., 2008). In 2005 lag het armoederisico bij inwoners met een nationaliteit van buiten de Europese Unie op 48%. Hiermee scoort ons land veel slechter dan andere EU-lidstaten (Corluy & Verbist, 2010).

STEDELIJKE CONCENTRATIES

Die armoede concentreert zich het sterkst in de steden. Haast alle indicatoren staan er op rood. Er is een sterke en groeiende oververtegenwoordiging in de werkloosheid en in de bijstand. De schoolachterstand van niet-Belgische kinderen is het afgelopen decennium gestegen. Zij zijn ook oververtegenwoordigd in het buitengewoon onderwijs. Wanneer vandaag in Brussel één op vier kinderen wordt geboren in een gezin in armoede, dan gaat dat over-

wegend om migrantengezinnen. In de officiële cijfers ontbreken meestal nog de mensen zonder papieren, die in hun overlevingsstrijd enkel voort kunnen door solidariteit van familie of landgenoten, zwartwerk of beroep op hulpverlening en caritatieve initiatieven.

Samenvattend zien we dat de snelle groei van diversiteit in de bevolking samengaat met een groeiende ongelijkheid en armoede, waarbij etnische afkomst

In een eenzijdige culturalisering van het migratiedebat dreigt de structurele positie van mensen van andere etnische afkomst steeds meer in de verdrukking te komen.

in de steden een cruciaal element is. Het gevolg daarvan is dat de diversiteit van hulpvragers nog veel sneller groeit dan de diversiteit van de stedelijke bevolking. Dat blijkt wanneer we kijken naar de evolutie van de hulpvragers

bij de Antwerpse Centra voor Algemeen Welzijnswerk en bij het OCMW. De uitdagingen binnen deze basisvoorzieningen zijn illustratief voor de vragen waar ook andere diensten mee worstelen, van onthaalmedewerkers bij sociale verhuurkantoren over medewerkers van CLB's tot begeleiders in de bijzondere jeugdzorg.

WIE KLOPT AAN BIJ DE ANTWERPSE CAW'S?

Op het grondgebied van de stad Antwerpen zijn (alsnog?) drie CAW's actief: Metropool, De Terp en De Mare. Hoewel ze zich tot een ruimere omgeving dan de stad richten, situeert hun werking zich grotendeels op het grondgebied van Antwerpen. Op basis van het registratiesysteem Tellus kijken we naar de etnische diversiteit bij aanmeldingen en bij verdere hulpverlening. We focussen daarbij niet op verschillen tussen de drie CAW's, maar op het plaatje voor de hele stad.

De CAW's registeren op twee momenten. Bij het onthaal registreert men of iemand tot een etnisch-culturele minderheid behoort. Indien mogelijk registreert men op dat moment ook al de origine van het land van herkomst, maar dit laatste is niet verplicht. Een deel van de hulpvragen geraakt immers al opgelost bij het onthaal, zoals vragen om infor-

matie of een gerichte doorverwijzing. De registratie blijft dan ook beperkt. In alle andere gevallen wordt een begeleiding opgestart. Dan beschikt men over meer gegevens, ook over het land van herkomst.

Voor heel Vlaanderen behoorde in 2006 ruim één op vijf van alle cliënten aan het onthaal van een CAW tot een etnisch culturele minderheid. Bij de begeleidingen ging het om bijna één op vier. In 2009 behoorde in Vlaanderen reeds één op vier van alle cliënten aan het onthaal van een CAW tot een etnisch culturele minderheid. Hun aandeel in de begeleidingen is ondertussen opgelopen tot meer dan één op vier (Vos e.a., 2008, gegevens 2009 zijn afkomstig van Tellus Cliëntregistratie CAW's).

De cliëntgegevens van de drie Antwerpse CAW's tonen dat de grotere etnische diversiteit in de stad ook tot meer hulpvragen leidt van mensen met een andere etnische afkomst. Voor ieder van de drie CAW's zien we hogere cijfers dan het Vlaamse gemiddelde. In 2004 behoorde 28% van de mensen die zich aanboden aan het onthaal van één van de drie Antwerpse CAW's tot een etnisch culturele minderheid. In 2009 was dit reeds opgelopen tot 44%, of een toename met meer dan de helft op zes jaar tijd. Aan dit groeitempo zal in 2011 vermoedelijk ongeveer de helft van alle aanmeldingen in Antwerpen gebeuren door mensen van etnisch-culturele minderheden.

EXPONENTIËLE GROEI

Kijken we naar de begeleidingen, dan was anno 2004 ruim één op vier van de cliënten van de drie Antwerpse CAW's van niet-Belgische origine. Anno 2009 was dit opgelopen tot vier op de tien begeleidingen (39%). De grootste groep in 2009 vormden cliënten van Marokkaanse origine, met 17,6% van alle begeleidingen bijna één op vijf van de klanten. Als tweede groep zijn er cliënten van Turkse origine (2,1% van alle cliënten). Vervolgens worden het zeer kleine aantallen, van bijna alle origines uit de wereld en uit de stad.

De CAW-clientcijfers weerspiegelen de kwetsbare sociale positie van vele mensen met een migratieachtergrond. Tegelijk toont de evolutie in het eerste decennium van de 21ste eeuw de exponentiële groei van hulpvragen van mensen van andere etnische afkomst, zeker in de grotere steden als Brussel en Antwerpen, maar ook in het Gentse of in regio's als Vilvoorde. De volgende jaren zullen de stedelijke CAW's hun cliënteel verder zien diversifiëren, waarbij mensen van etnisch culturele minderheden geleidelijk de meerderheid van het cliënteel gaan uitmaken. Het zal geen kleine uitdaging zijn om hun welzijn te versterken, met hulpverlening op maat die ook rekening houdt met de leefwereld en de mogelijkheden van cliënten, in een samenleving waarin de ongelijkheid groeit en die steeds meer rond etniciteit en identiteit lijkt te polariseren.

ETNISCHE DIVERSITEIT IN HET OCMW

Het beeld van het Antwerpse OCMW is gelijkaardig, maar nog veel diverser. We kijken enkel naar 'maatschappelijke integratie', die mensen die aankloppen bij één van de 25 sociale centra in de stad voor financiële of andere hulp. Het ouderenbeleid, met rust- en verzorgingstehuizen, dienstencentra en thuiszorg valt hier niet onder; dit werd vorig jaar ondergebracht in een apart OCMW-Zorgbedrijf.

Binnen het Antwerpse OCMW bestaat geen registratie naar etniciteit. Het vereist dus een herinterpretatie van

de bestaande cliëntgegevens om ons een beeld te vormen. Vandaag is zo'n tweederde van de hulpvragers voor maatschappelijke integratie van andere etnische afkomst. Sinds einde 2008 zien we zowel een stijging van de leefloonklanten en van de vreemdelingen met een equivalent leefloon. Dit heeft te maken met de financiële en economische crisis vanaf 2008, maar ook met een stijging van de hulpvragen ten gevolge van de asiel-, regularisatie- en volmigratie. Op basis van een voorlopige analyse van de cijfers van september 2010 telde het OCMW Antwerpen 11.633 klanten. Hiervan was

In 2009 behoorde in Vlaanderen reeds één op vier van alle cliënten aan het onthaal van een CAW tot een etnisch culturele minderheid.

52% afkomstig van buiten de EU, tegenover 43% Belgen en 4,8% EU-onderdanen. Het gaat hierbij om unieke klanten en niet over dossiers.

Er zijn duidelijk verschuivingen merkbaar in het doelpubliek van het OCMW: de diversiteit neemt toe. Het aantal rechthebbenden op equivalent leefloon verdubbelde op 2 jaar tijd. Ruim 63% van de steundossiers in het najaar 2010 is rechtstreeks gelinkt aan asiel- en migratie, tegenover 46% twee jaar geleden. Er is een duidelijke stijging van erkende vluchtelingen die een beroep doen op het OCMW (1.098 in augustus 2010). Sinds de federale malaise rond de vluchtelingenopvang komt het OCMW sinds het najaar 2009 ook tussen voor kandidaat asielzoekers (168 dossiers augustus 2010). Verder doen er steeds meer vreemdelingen met een verblijfsrecht op basis van gezinshereniging een beroep op het OCMW (724 in augustus 2010).

VAN EERSTELIJNS- NAAR INTEGRATIEDIENST

Geleidelijk stijgt ook het aantal geregulariseerde hulpvragers. In 2010 telde het OCMW 1819 klanten met een verblijfsstatuut op basis van een regularisatie omwille van humanitaire redenen. Het aantal hulpvragers met een medische regularisatie steeg van 47 in januari 2008 tot 441 verzoekers in oktober 2010. Volgens OCMW-voorzitster Monica De Coninck (2011: 25) evolueerde 'de sociale dienst van het (Antwerpse) OCMW in de afgelopen jaren meer en meer van een eerstelijnsdienst voor de hele bevolking naar een integratiedienst voor nieuwkomers.'

De invloed van de regularisatiecampagne in het najaar van 2009 vertaalt zich in 2010 stilaan in een toename van hulpvragen bij het OCMW, maar het merendeel van de aanvragen was in het najaar 2010 nog niet verwerkt. Er liggen nog enkele duizenden Antwerpse dossiers bij Dienst Vreemdelingenzaken in Brussel te wachten op een beslissing. Een deel van hen zal na een positieve beslissing nood heb-

ben aan tijdelijke hulpverlening, in afwachting van inburgeringscursussen, lessen Nederlands of een regulier inkomen. Net zoals de diversiteit in de grote steden veel groter is dan in de doorsnee Vlaamse gemeente, is de diversiteit ook in de stad erg ongelijk verdeeld. Daarbij is er een sterk verband tussen het aandeel mensen van andere etnische afkomst in een wijk en het aantal mensen dat een beroep moet doen op hulp van het OCMW.

KIJKEN NAAR DE TOEKOMST

Drie ontwikkelingen bepalen de verdere toename van de etnische diversiteit in de stad: de demografische impact van een overwegend jonge migrantenbevolking, de lopende regularisatie en de aantrekkingskracht van gekleurde steden voor verdere volgmigratie.

Dat Antwerpen het voorbije decennium een geboorte-overschot kent, heeft alles te maken met voorbije migratiepatronen. Binnen de groep van vrouwen en mannen op vruchtbare leeftijd, stijgt vooral het deel dat van andere etnische afkomst is. Het is dan ook geen toeval dat Mohammed al meerdere jaren de populairste voornaam was voor pasgeboren jongens. De etnische diversiteit bij kinderen en jongeren op de schoolbanken is nog groter dan die bij de vrouwen op vruchtbare leeftijd. De

volgende twintig jaar zal het aandeel kinderen dat in de stad wordt geboren in een gezin met wortels in migratie dan ook verder stijgen.

Maar er is ook de invloed van de lopende regularisatie. Die doet op korte termijn het

aantal mensen van andere etnische afkomst in de stad niet stijgen, maar het maakt verborgen groepen wel zichtbaar in de bevolkingcijfers. Het verkrijgen van papieren opent ook de weg naar sociale rechten, van OCMW-steun tot inburgering en een officiële arbeidskaart. Tijdens de regularisatie in het najaar 2009 werden in de stad Antwerpen 7.283 aanvraagdossiers geregistreerd. Dat is meer dan bij

De volgende jaren zullen de stedelijke CAW's hun cliënteel verder zien diversifiëren, waarbij mensen van etnisch culturele minderheden geleidelijk de meerderheid van het cliënteel gaan uitmaken.

de collectieve regularisatie van 2000, toen er 4.872 aanvraagdossiers werden ingediend. De meer dan 7.283 dossiers in 2009 omvatten 10.391 mensen. In de top 10 van de nationaliteiten staat Marokko bovenaan (32%). Vanuit Afrika staan ook Senegal, Nigeria, Algerije, Egypte en Ghana in de top 10. De lijst wordt vervolledigd door Turkije en een aantal Aziatische landen zoals China, Pakistan en Mongolië. In de stadswijken die etnisch reeds het meest divers zijn, vinden we ook de meeste aanvragen. Wanneer we kijken waar deze 10 grootste nationaliteiten zich vooral concentreren, zien we dat bij iedere groep het grootste gedeelte van de aanvragers in Antwerpen-Noord woont. Bij Marokkanen woont een kwart in Antwerpen-Noord en een kwart in Borgerhout. Tegenover iedere 20 legale inwoners in Antwerpen-Noord staat vandaag één aanvraag voor regularisatie. Voor Borgerhout staat er één aanvraag tegenover iedere 45 legaal verblijvende inwoners. Deze cijfers tonen als geen ander hoe de diversiteit in de reële stad een stuk hoger ligt dan uit de officiële bevolkingscijfers naar nationaliteit en naar etniciteit blijkt (Geldof, 2006, 2009).

VOLGMIGRATIE

Een deel van de aanvragen zal worden afgewezen, maar een meerderheid zal tot een legaal verblijfsstatuut leiden. Op dat moment komen mensen officieel in het vreemdelingenregister. Ze krijgen dan toegang tot een aantal basisrechten en verplichtingen, van inburgering en taallessen tot hulpverlening en steun via het OCMW, voor wie behoeftigheid en werkbereidheid aantoont. Legale volgmigratie via huwelijk of gezinshereniging wordt eveneens mogelijk. De regularisatie maakt een deel van de verborgen stad zichtbaar en kleurt zo verder de officiële bevolkingscijfers en de hulpverlening. Overigens leert de praktijk ook dat niet iedereen van wie een regularisatie geweigerd wordt, zomaar uit de stad of het land verdwijnt.

Opnieuw speelt hier een demografisch effect: ongeveer 71% van de kandidaten voor regularisatie in 2009 bestaat uit twintigers of dertigers. Zij zijn niet alleen op een ideale leeftijd voor de arbeidsmarkt, maar eveneens voor de huwelijksmarkt. Via de gezinsvorming zal dit de volgende jaren doorwerken in de geboortecijfers van de stad.

Het is dan ook geen toeval dat Mohammed al meerdere jaren de populairste voornaam was voor pasgeboren jongens.

Ten slotte zal de volgmigratie bij de reeds langer aanwezige migranten de bevolkingssamenstelling van de steden verder verkleuren. Hierbij maken nieuwkomers – ook als asielzoeker of vluchteling – gebruik

van de aanwezigheid van familieleden en van mensen uit hun land van herkomst of gemeenschap. Partners, kinderen en familieleden kunnen overkomen via gezinshereniging. Een deel van de jongeren met wortels in migratie trouwt met een partner uit de landen van herkomst van hun ouders of grootouders. Mede omwille van de volgmigratie zal de etnische diversiteit in de steden veel sneller toenemen dan in de rest van Vlaanderen. Ook bij de ruimtelijke effecten van volgmigratie speelt een vorm van Matteüseffect: juist waar reeds veel mensen met wortels in migratie wonen, zullen zich nog meer nieuwkomers vestigen.

DIVERSITEIT OP SOCIALE SCHOLEN

Weerspiegelt de toenemende etnische diversiteit in de bevolking en bij hulpvragers zich nu ook aan de kant van de hulpverleners? De etnische diversiteit in de stedelijke welzijnsorganisaties groeit onmiskenbaar, maar veel trager dan de diversiteit in de stad en bij de hulpvragers. Stedelijke OCMW's, CAW's en andere eerste- en tweedelijnsorganisaties zijn in hun personeelsbestand nog lang geen afspiegeling van de omgeving waarin ze werken, laat staan van de groep waarmee en waarvoor ze werken. Ook het aantal afgestudeerde sociaal werkers van andere etnische afkomst is nog erg beperkt. Gekleurde sociaal werkers blijven witte raven. Laten we daarom een stapje vroeger in de keten kijken: hoe divers zijn de sociale scholen? Net zoals op vele

andere plaatsen registreren de Antwerpse sociale scholen (Artesis Hogeschool en Karel de Grote-Hogeschool) pas recent systematisch studenten van andere etnische afkomst.

Het departement Sociaal Agogisch werk van de Karel De Grote-Hogeschool overkoepelt Sociaal Werk en Orthopedagogie. In het academiejaar 2009-2010 was 10,3% van alle eerstejaarsstudenten 'allochtoon' (8,7% van de studenten orthopedagogie, 13,2% in Sociaal Werk). Iets meer dan één student op tien spreekt thuis een andere taal dan Nederlands, Frans, Duits of Engels en/of heeft een ouder die niet geboren is in België, Nederland, Duitsland, Frankrijk of Engeland (Lauwersen & Abelshausen, 2009). In de opleiding Sociaal Werk aan de Artesishogeschool was in 2006-2007

en 2007-2008 ruim één vierde van de eerstejaarsstudenten van allochtone afkomst, gemeten op basis van de naam en de thuistaal van de student. Dit steeg in 2008-2009 tot ruim 36% van de studenten. In het lopende academiejaar (2010-2011) zien we een lichte daling tot 32%. Kijken we voor 2010-11 naar registratie volgens het geboorteland van de grootmoeder, dan ligt het percentage SW-studenten van andere etnische afkomst aanzienlijk lager: 16,2%. Dit verschil is te wijten aan de derde generatie allochtone studenten wiens grootmoeder al in België is geboren. Het merendeel van de allochtone studenten is van Marokkaanse en Turkse herkomst, met meer allochtone meisjes dan jongens. Omdat de registratie van beide hogescholen verschilt, is een precieze vergelijking moeilijk, al is de etnische diversiteit groter op Artesis. Belangrijk is dat het om instroomgegevens gaat in het eerste jaar. De uitstroom van afgestudeerde sociaal werkers van andere etnische afkomst ligt lager. We weten uit de ervaringen van de hogescholen dat de uitval groter is bij deze studenten. Analyses van doorstroom aan Artesis tonen aan dat de slaagkansen van allochtonen lager zijn dan die van autochtone studenten. Aan Artesis studeerde in 2009 een kleine 10% studenten van allochtone herkomst af. Waar we bij de

Hulpverlening op maat is iets anders dan een categoriale aanpak op basis van etniciteit.

studenten op beide hogescholen een toename van studenten van andere etnische afkomst zien, blijft de diversiteit bij het docentenkorps nog uiterst beperkt.

NOOD AAN INTERCULTURALISERING

De snel groeiende diversiteit bij hulpvragers kan noch moet alleen worden beantwoord door meer hulpverleners van andere etnische afkomst. Hun kennis van de leefwereld is wél cruciaal voor welzijnsorganisaties. Het is echter onhaalbaar en onwenselijk dat iedereen door een hulpverlener van

zijn of haar eigen etnische afkomst zou worden geholpen. Hulpverlening op maat is iets anders dan een categoriale aanpak op basis van etniciteit. Bovendien geven hulpverleners van andere etnische afkomst geregeld aan dat

zij het moeilijker hebben met hulpvragers van eenzelfde afkomst, omwille van onvervulbare verwachtingen op een voorkeursbehandeling.

Meer etnische diversiteit in welzijnsorganisaties kan dus een troef zijn om kennis van de leefwereld in huis te hebben, maar iedere hulpverlener moet met hulpvragers van alle origines kunnen werken. Naast meer etnische diversiteit in de organisaties is er dus nood aan aangepaste methodieken, die vertrekken van voldoende kennis van de leefwereld van de hulpvragers. Dat vereist een interculturalisering van de bestaande kennis en methodieken. Hier is de nood aan een inhaalbeweging zo mogelijk nog groter dan op vlak van personeel. We moeten de praktijkervaringen van sociaal werkers, intercultureel bemiddelaars en hulpvragers met diverse achtergronden systematiseren en overdraagbaar maken, bestaande methodieken intercultureler maken en meer variaties in hun toepassing mogelijk maken.

OPLEIDERS IN OPLEIDING

In opleidingen sociaal werk zal de diversiteit verder moeten uitgroeien: van een beperkt aantal aparte vakken en gespreksmethodieken naar een gekleur-

de draad doorheen alle theorievakken, praktijkvakken én stages. Ook in de navormingen en VTO-trajecten zal intervisie rond interculturele uitdagingen aan belang moeten winnen. Dat alles vereist een meer systematische exploratie van de kennis. Pas recent begint men de leefwereld van deelgroepen systematisch te onderzoeken. Het vereist ook een inschakeling van die kennis.

Op steeds meer plaatsen zien we daar aanzetten toe. Het Antwerpse OCMW onderzoekt knelpunten in de werking met allochtonen (Van Fleteren, 2009) en gaat dit voorjaar over tot de aanwerving van vijf interculturele bemiddelaars, naast een ruime inzet van tolken. Het

OCMW van Leuven publiceerde een mooie brochure als neerslag van structureel overleg rond maatschappelijk werk en etnisch-culturele minderheden (Juchtmans & Wets, 2010). Op onderzoeksvlak werken Bea Van Robaeys en Kristel Driessens (2011) in Antwerpen aan de interculturalisering van Bind-Kracht. De kennis in onderzoek en werkveld groeit, maar helaas nog langzamer dan de diversiteit en de sociale kwetsbaarheid van mensen van andere etnische afkomst.

Kunnen omgaan met de toenemende etnische diversiteit zal de volgende jaren uitgroeien tot één van de kerncompetenties van sociaal werk in stedelijke omgevingen. In heel wat situaties zullen aangepaste methodieken noodzakelijk zijn om dezelfde structurele empowerment-objectieven te kunnen bereiken. Sociaal werk onderzoek zal zich dan ook meer dan vandaag op een interculturalisering van onthaal- en hulpverleningsmethodieken moeten richten, en meer oog hebben voor de effecten van de sterke ruimtelijke concentratie van etnische diversiteit in de grotere steden. Kennis van de leefwerelden van mensen met migratiegeschiedenissen is daarbij slechts een eerste stap.

DE KLOK TIKT VERDER

Dit alles blijft echter een langzaam proces, dat trager gaat dan de snelle maatschappelijke veranderingen. Lena Dominelli (et. al, 2001) besloot net 10 jaar geleden haar boek over etniciteit in sociaal werk met de vaststelling dat de dynamieken rond migratie en de voortdurende veranderingen van categorieën van etniciteit sociaal werk dwingen om in hun hulpverleningsstrategieën ver voorbij de tradi-

tionele posities van universaliteit of essentialisering te kijken. De uitdaging om nieuwe theoretische kaders en een empirische basis voor dit sociaal werk te ontwikkelen, kan zich enkel afspelen op het snijvlak tussen de nood aan context-specifieke praktijken en de nood aan meer

veralgemeenbare kennis.

Anno 2011 is dit nog steeds geldig. Steden als Brussel en Antwerpen worden stilaan kosmopolitisch (Geldof, 2006, 2009). De combinatie van meer diversiteit met meer ongelijkheid is een sociale tijdbom: de demografische en sociale ontwikkelingen vragen een veel sterker beleidsantwoord om de groeiende (gekleurde) armoede aan te pakken en de structurele achterstelling weg te werken. Tegelijk is de uitdaging voor sociaal werk groot. De nood aan interculturalisering groeit er met de dag. Van interculturele bemiddeling of interculturele dialoog naar empowerend intercultureel werken (Danso, 2009): willen we de sociaal-etnische polarisatie niet verder laten toenemen, dan moeten we die uitdaging een grotere prioriteit geven.

Dirk Geldof is socioloog, docent en OCMW-raadslid voor Groen! in Antwerpen. Feedback is welkom via www.dirkgeldof.be.

Kunnen omgaan met de toenemende etnische diversiteit zal de volgende jaren uitgroeien tot één van de kerncompetenties van sociaal werk in stedelijke omgevingen.

Verwijzingen

- Beck, U. (2008), *Die Neuvermessung der Ungleichheit unter den Menschen: Soziologische Aufklärung im 21. Jahrhundert*, Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Corluy, V. & Verbist, G. (2010), *Inkomen en diversiteit: onderzoek naar de inkomenspositie van migranten in België*, Antwerpen, UA/Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.
- Danso, R. (2009), 'Emancipating and empowering de-valued skilled immigrants: what hope does anti-oppressive social work offer?', *British Journal of Social Work*, vol. 39, no. 3, 539-555.
- De Coninck, M. (2011), 'Welke migratie voor welke integratie?', *Samenleving en politiek*, 1, 20-28.
- Dominelli, L., Lorenz, K. & Soydan, H. (2001), *Beyond Racial Divides. Ethnicities in Social Work Practice*, Ashgate, Aldershot.
- Geldof, D. (2006), 'De stad is een kosmos', *Alert*, 3, 66-79.
- Geldof, D. (2009), 'Armoede, steden en onze nationale blik. Hoe betere armoedecijfers de armoede verbergen . . .', in: K. De Boyser, C. Dewilde & D. Dierickx (eds), *Naar het middelpunt van de marge. Reflecties over veertig jaar armoedeonderzoek en -beleid*, Acco, Leuven, 75-84.
- Juchtmans, G. & Wets, J. (2010), *Focus op: maatschappelijk werk en etnisch-culturele minderheden in Leuven*. OCMW-Leuven/Hiva.
- Lauwerysen, K. & Abelshausen, T. (2009), *Profiel van de eerstejaars Orthopedagogie en Sociaal Werk, Karel de Grote-Hogeschool, Sociaal Agogisch Werk*.
- Van Fleteren, M. (2009), *Project diversiteit. Onderzoek naar de knelpunten in de werking met allochtonen. Organiseren van vorming voor maatschappelijk werkers*, OCMW-Antwerpen, 14 p.
- Van Robaeyns, B., Vranken, J., Perrin, N. & Martiniello, M. (2007), *De kleur van de armoede. Armoede bij personen van buitenlandse herkomst*, Acco, Leuven.
- Van Robaeyns, B. & Driessens, K. (2011), *Gekleurde armoede en hulpverlening. Sociaal werkers en cliënten aan het woord*, Leuven, Lannoo Campus (verschijnt in mei 2011).
- Vos, J., Van Menxel, G. & Mendonck, K., (2008), *Het bereik van ECM en allochtonen in de CAW's, Berchem, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk*.